

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kruszyńskiej: *Análisis de errores en la adquisición de los modos indicativo y subjuntivo por estudiantes polacos de Español como Lengua Extranjera.*

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Agnieszki Kruszyńskiej (Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki), zredagowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Wacław Nowikowa liczy 215 stron i składa się z kilku części: spisu treści, wstępu, 3 rozdziałów podzielonych na liczne podrozdziały, konkluzji, obszernej bibliografii oraz długich aneksów zawierających przeprowadzone testy. Na końcu rozprawy zamieszczono spis tabel i wykresów. Praca zawiera więc wszystkie wymagane części, jest treściowo spójna oraz jednolita na planie formalnym. Jej struktura całkowicie spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w postępowaniach przewodowych.

Wprowadzenie do dysertacji jest obszerne i porusza jej wszystkie główne aspekty. W sposób bardzo rzeczowy Autorka wyjaśnia czytelnikowi motywy powstania rozprawy, kładąc akcent na trudności w przyswajaniu trybów gramatycznych przez polskich studentów uczących się języka hiszpańskiego jako obcego oraz niedostateczną ilość materiałów naukowych i dydaktycznych z tego zakresu. W bardzo przejrzysty sposób Doktorantka przybliżyła zastosowaną metodologię analizy błędów oraz spodziewane wyniki swoich badań, opisując już w tej części zastosowane narzędzia. We wprowadzeniu bardzo dokładnie i chronologicznie opisana została również struktura pracy oraz zamieszczono spis stosowanych skrótów i skrótowców, co jest niezbędne dla płynnej lektury całości tekstu.

W pierwszym rozdziale teoretycznym Autorka dokonuje prezentacji podstawowych pojęć, które stanowią podstawy teoretyczne rozprawy a mianowicie: *lengua materna* (język ojczysty), *lengua extranjera* (język obcy), *lengua segunda* (język drugi), *adquisición de la lengua* (akwizycja lub nabywanie języka), *aprendizaje* (uczenie się języka) czy *interlengua* (interjęzyk). W tym rozdziale znajdziemy również opis całej gamy czynników, które mają wpływ na przyswajanie języka obcego zarówno przez dzieci jak i osoby dorosłe. Podrozdział 1.4 bierze z kolei pod lupę kluczowe zagadnienie a mianowicie pojęcie błędu językowego. Autorka nie tylko podaje parametry definicyjne zjawiska, ale również, w oparciu o dostępną literaturę, dokonuje bardzo dokładnej taksonomii błędów, podaje sposoby ich oceny i poprawy. W ostatniej części rozdziału, dokonuje natomiast bardzo ciekawego rozróżnienia pomiędzy analizą na planie kontrastywnym a analizą błędów. Rozdział pierwszy stanowi według mnie bardzo rzeczową, ale co najważniejsze klarowną, syntezę wszystkich kwestii z zakresu akwizycji i dydaktyki języków obcych, których zgłębienie jest nieodzowne dla dalszych rozważań nad głównymi zagadnieniami rozprawy. Opis teoretyczny w pierwszym rozdziale jest dopracowany i bardzo szczegółowy (np. typologia błędów) oraz oparty na wielu przekrojowych publikacjach naukowych.

Rozdział drugi zatytułowany *Los modos en la lengua española y la polaca* stanowi nieodzowne teoretyczne dopełnienie rozdziału pierwszego. Podrozdział pierwszy bierze pod lupę dwa kluczowe koncepty a mianowicie tryby (hiszp. *modos*) i modalność (hiszp. *modalidad*), a kolejny prezentuje system trybów w językach polskim i hiszpańskim. Podrozdział 2.3 stanowi tło teoretyczne dla właściwej analizy empirycznej błędów, gdyż Autorka dokonuje w nim przeglądu trybów w poszczególnych kontekstach składniowych a mianowicie w zdaniach pojedynczych oraz w różnych typach zdań podrzędnych, których funkcja jest kluczowym parametrem dla użycia trybu *indicativo* lub *subjuntivo*. Bardzo potrzebny w perspektywie analizy praktycznej przykładów jest podział kontekstów składniowych na takie, które obligatoryjnie wymagają użycia jednego z trybów, *subjuntivo* bądź *indicativo*, oraz na konteksty, w których użycie trybu *subjuntivo* jest opcjonalne. Kolejny podrozdział prezentuje zależność pomiędzy interogacją a użyciem trybu. Na uwagę zasługuje zamieszczenie pod koniec rozdziału pewnego rodzaju podsumowania (podrozdział 2.5) co bardzo pomaga w ocenie całości wcześniej prezentowanych treści. W ostatniej części rozdziału zostały zaprezentowane wartości czasowe trybu *subjuntivo*.

Drugi rozdział osiąga bardzo wysoki poziom merytoryczny; doskonale osadza on rozprawę w szeroko pojętym kontekście teoretycznym i wprowadza czytelnika do części empirycznej. Autorka w prawidłowy sposób interpretuje wiele konceptów a opis teoretyczny niełatwej tematyki oparty jest na licznych i kluczowych źródłach. Należy stanowczo podkreślić, iż Doktorantka udowadnia, na przestrzeni całej rozprawy, dogłębną znajomość systemu modalno-aspektowego oraz czasowego w językach hiszpańskim i polskim. Przy całej rzeczowości rozdziału uderza również jego klarowność i brak zbędnych komentarzy pobocznych, co zawsze cechuje dobre wprowadzenie do części analitycznej rozprawy.

Rozdział trzeci jest najdłuższy, gdyż zawiera zarówno charakterystykę zastosowanej w rozprawie metodologii jak i analizy materiału empirycznego oraz wyniki badań. Podrozdział 3.1 prezentuje całą metodologię badań empirycznych: grupę respondentów, narzędzie testowe oraz sposób zbierania danych, czyli odpowiedzi udzielonych przez badanych studentów. Znajdziemy w nim również opis parametrów (3.1.5 *Variables*) mających wpływ na popełnianie błędów, czyli rok studiów (ilość odbytych godzin zajęć z języka hiszpańskiego), typ testu oraz typ zdania podrzędnego, w którym występuje dany tryb. Ostatni podrozdział sekcji 3.1 zawiera listę pytań badawczych i zakładanych hipotez opracowaną przed empiryczną i statystyczną analizą odpowiedzi studentów.

Należy stwierdzić, iż metodologiczna część rozprawy jest zredagowana bardzo rzetelnie, a Autorka wykazuje się doskonałym zrozumieniem narzędzi oraz konceptów z nimi związanych. Na pochwałę zasługuje bardzo dokładny i wiarygodny opis grupy badanych respondentów. Przedstawia ona również wszystkie inne szczegóły metodologiczne takie jak rozmiary ćwiczenia, rozpiętość czasowa, liczba przykładów oraz napotymane trudności podczas realizacji badania (np. wpływ pandemii na tryb i sposób przeprowadzania testów). Autorka oblicza również stopień trudności całego testu, pojedynczego ćwiczenia oraz pojedynczego przykładu, stosując przy tym algorytm, który zależy od stopnia trafności odpowiedzi.

Na uznanie zasługuje zastosowanie w rozprawie innych narzędzi niż językoznawcze, a mianowicie programu *IBM SPSS Statistics 27*, który Doktorantka wykorzystuje do przeprowadzenia analiz statystycznych, stosowanych w wielu dyscyplinach naukowych.

Podrozdział 3.2 szczegółowo ilustruje dane liczbowe uzyskane z przeprowadzonych testów. Poszczególne tabele zawierają wymagane w tego typu analizach statystycznych wartości liczbowe: dane początkowe, średnią, medianę, odchylenia, zależności lub korelacje ukazujące wagę naukową wyników, itp. Warto dodać, iż w rozprawie wykorzystano również test pilotażowy zastosowany kilka lat wcześniej, co pozwoliło na dopracowanie narzędzi badawczych.

Podrozdział 3.3 stanowi opis całościowej analizy błędów, zarówno ilościowej jak i jakościowej. Autorka dzieli błędy na 4 kategorie główne, co ma na celu uzyskanie jasnych i przekrojowych wniosków. Biorąc pod uwagę fakt, iż odpowiedzi respondentów często wykraczają poza schematy koncepcyjne, na których oparte są ćwiczenia, słusznie dodaje ona kategorie poboczne (np. błędna osoba gramatyczna, nieistniejąca forma czasownika czy pozostawienie czasownika w bezokoliczniku).

Poszczególne tabele i wykresy przedstawiają szczegółowo i w bardzo przejrzysty sposób wnioski częściowe oparte na przyjętych zmiennych. Należy stwierdzić, iż zebrany materiał jest imponujący i całkowicie spełnia wymogi relewantnej próbki naukowej: w sumie ponad 10 tys. odpowiedzi szczegółowych, z czego 2938 diakrytycznych, świadczy o wadze badań przeprowadzonych przez Doktorantkę. O Jej dojrzałości badawczej świadczy również podejście krytyczne do wielkości niektórych danych podlegających obróbce statystycznej jak np. zbyt mała liczba osób w danej grupie studentów (s. 159). Również rzeczowym zabiegiem ze strony Doktorantki, świadczącym o tym, iż panuje ona nad całością danych liczbowych, jest wyciągnięcie wniosków w oparciu o obliczenia uśrednione, gdy w porównywanych ćwiczeniach ilość zdarzeń rozkłada się nierównomiernie (np. nierówna liczba poszczególnych typów zdań podrzędnych; s. 160 i dane w odpowiednich tabelkach w podrozdziałach 3.2 i 3.3).

Oprócz sporej liczby wniosków szczegółowych, Autorka proponuje cztery główne wnioski oparte na tendencjach liczbowych i danych statystycznych, które stanowią jednocześnie odpowiedź na cztery podstawowe pytania badawcze a mianowicie: jaka jest zależność pomiędzy poprawnym użyciem trybów w zdaniach podrzędnych przez polskich studentów uczących się języka hiszpańskiego a zmiennymi: ilością odbytych przez studenta godzin dydaktycznych, typem ćwiczenia (odpowieź własna lub wybór), typem zdania podrzędnego (*clásula sustantiva*, *c. adverbial*, *c. adjetiva*), przy czym pierwsza zmienna służy za punkt odniesienia dwukrotnie zarówno do ćwiczeń z pojedynczym jak i z podwójnym rozwiązaniem. Mając do dyspozycji szczegółowe dane liczbowe z przeprowadzonych badań, Autorka proponuje 10 kategorii błędów popełnianych przez polskich studentów w użyciu hiszpańskich trybów w zdaniach podrzędnych (s. 184-185), wyszczególniając te najczęściej się powtarzające.

W mojej opinii najcenniejsze wnioski dotyczą zależności pomiędzy ilością popełnianych błędów przez uczących się języka hiszpańskiego jako obcego a typem zdań podrzędnych (pytanie badawcze nr 3 i związane z nim wyniki). Są to wnioski ważne zarówno dla nauczania/uczenia się poprawnego użycia hiszpańskich trybów w zdaniach podrzędnych jak i glottodydaktyki całości zagadnień gramatycznych.

Inne wnioski są mniej oczywiste, ale równie ważne, jak ten dotyczący zależności (tutaj konkretnie jej braku) pomiędzy typem ćwiczeń (odpowieź własna/test wyboru) a ilością popełnianych błędów (pytanie nr 2). Kolejne wnioski szczegółowe, czyli korelacje pomiędzy

typem zdań podrzędnych a typem ćwiczeń, szczegółowo podsumowane na s. 183-184, z pewnością będą stanowiły cenne wskazówki dla autorów materiałów dydaktycznych. Ważne są również spostrzeżenia dotyczące zależności pomiędzy parametrami zmiennymi a stopniem zaawansowania językowego respondentów, zwłaszcza grup pobocznych, niemniej jednak są one trudniejsze do wykorzystania przy opracowywaniu ćwiczeń dydaktycznych. Niektóre wnioski są spodziewane i uchodzą za uniwersalne w badaniach dydaktycznych jak ten dotyczący relewantnej zależności pomiędzy stopniem zaawansowania uczących się a ilością popełnianych błędów i to zarówno jeśli chodzi o ćwiczenia zwykłe czy testy wyboru z dwoma możliwymi odpowiedziami (pytania badawcze nr 1 i 4).

Bardzo ciekawie ułożone testy badawcze pozwalają Autorce zaproponować mini typologię błędów i ustalić ich rozkład frekwencyjny w poszczególnych grupach respondentów w zależności od wielu parametrów. Na pochwałę zasługuje również interpretacja typów błędów i ich podział na 4 grupy ze względu na przyczyny : brak przestrzegania reguł użycia czasów i trybów, uogólnianie lub upraszczanie paradygmatu czasownika, wpływ języka ojczystego lub innych języków czy nieznanostwo reguł gramatycznych. Takie spostrzeżenia posiadają same w sobie wartość dydaktyczną, gdyż mogą być pomocne w procesie nauczania systemu gramatycznego języka hiszpańskiego. Autorka jednak doskonale zdaje sobie sprawę, iż ustalenie właściwych przyczyn błędów w każdym przypadku jest niemożliwe, gdyż jest to proces interpretacyjny oraz inferencyjny, który wymaga dogłębnych i długich obserwacji w szerszym kontekście językowym. Błędy mają również przyczyny pozajęzykowe, których nie można zauważyć podczas testów przeprowadzanych online. Dojrzałe podejście do tematu Doktorantki wyraża się również w opisie i komentarzach na temat trudności w poprawnym użyciu trybów i czasów. Jest ona świadoma, iż niektóre rodzaje błędów są całkowicie naturalne (jak np. przestawienie trybu na oznajmujący przez natywnych użytkowników języka polskiego), a inne z kolei, które są właściwe grupie o najwyższym stopniu zaawansowania językowego, mają przyczyny nieoczywiste i niesystemowe.

Po analizie empirycznej, Autorka proponuje własne rozwiązania i ulepszenia w systemie kształcenia, akcentując przy tym niewystarczający poziom nauczania w niektórych obszarach oraz niedostateczną ilość metod komunikatywnych objaśniających opozycję modalną w języku hiszpańskim. Dlatego też, wśród wielu innych dysertacji na temat błędów językowych, ta rozprawa jest naukowo ważna, gdyż ma swój wkład do akwizycji hiszpańskich trybów i czasów przez natywnych użytkowników języka polskiego. Ostatnia część rozprawy *Observaciones finales* również świadczy o wysokich kompetencjach Autorki, jej dojrzałości badawczej i rzetelności metodologicznej, co owocuje wnioskami, które są wg mnie naukowo relewantne i mogą zostać wykorzystane w takich poddyscyplinach językoznawstwa jak glottodydaktyka, akwizycja języków czy gramatyka kontrastywna.

Na uznanie zasługuje również pokaźna bibliografia dysertacji (ponad 200 pozycji w trzech głównych językach) reprezentatywna dla badanej tematyki i co najważniejsze aktualna. Znajdziemy w niej zarówno źródła tradycyjne (papierowe lub internetowe), artykuły i monografie naukowe oraz gramatyki polskie i hiszpańskie.

Język rozprawy jest staranny, dobrze dobrana składnia, słownictwo oraz terminologia naukowa sprawiają, iż tekst posiada cechy dyskursu naukowego wysokiej próby. Autorka świetnie opanowała aparat pojęciowy związany z obszarami językoznawstwa, w które

wpisuje się rozprawa: morfoskładnią, glottodydaktyką, językoznawstwem kontrastywnym, ale również statystyką.

Niemniej jednak, w pracy można zauważyć drobne potknięcia, których skomentowanie mam nadzieję, będzie pomocą w przygotowaniu rozprawy do druku. W niektórych tytułach rozdziałów czy podrozdziałów, ale też na przestrzeni całej rozprawy, wskazana jest większa konsekwencja w wyodrębnianiu niektórych przytoczeń lub terminów metajęzykowych, niebędących częścią tekstu (zwyczajowo robi się je kursywą). Dla przykładu w tytule rozdziału pierwszego sugerowałbym *lengua extranjera, segunda lengua*, na stronie 187 wymaga poprawy graficznej sekwencja po czasowniku atrybutywnym: [se pueden llamar „sorprendentes” o inusuales], itp.

Czasami w dłuższe zdania wkrada się trochę chaosu składniowego, głównie z natłoku elementów, dlatego wskazane byłoby je preformułować np.: [...] se presenta la tipología de los errores detectados y se investigan por separado en cada actividad, **?y se compara* y se responde a las preguntas de investigación (s. 103). Bardzo rzadko dochodzi do przeoczeń graficznych, np błędów zgodności (zob.: *Los resultados se presentan en *la cuadro 3 y en la tabla 4*; s. 121, *El número *respuestas correctas*; s. 158, **por otro parte*; s. 185, itp.) i należy stwierdzić, iż tekst jest pod tym względem wyjątkowo dopracowany.

W rozprawie brak jest streszczeń, nawet w języku głównym, dlatego w przypadku przygotowania jej do druku wskazane jest ich przygotowanie, zgodnie w wymogami edytorskimi wydawnictwa.

Wątpliwości budzi termin *corpus* (hiszp.) użyty w rozprawie dla oznaczenia tekstów ćwiczeń. W mojej opinii jest to pewne nadużycie, gdyż jak wiadomo korpus językowy ręcznie anotowany, równoległy bądź porównywalny, tworzą teksty, które muszą spełnić kilka podstawowych wymogów definicyjnych (określony typ dyskursu, dywersyfikacja tematyczna, podobny styl, data powstania, itd.). W tym przypadku tak nie jest, poza tym wielkość ewentualnej próbki (tekstu ćwiczeń) jest zbyt mała i nie osiąga rozmiarów najmniejszych korpusów. Wskazaniem rozwiązaniem byłoby więc wyjaśnienie, np. w formie przypisu, iż termin *corpus* jest użyty w rozszerzonym, bardziej potocznym znaczeniu, oznaczającym jakąkolwiek próbkę tekstów poddaną analizie naukowej, a nie w znaczeniu jakie posiada w językoznawstwie korpusowym.

Mam również wątpliwości, czy w pytaniu badawczym numer 2 potrzebny jest przymiotnik *gramatical*, gdyż w obydwu typach ćwiczeń chodzi o te same kompetencje gramatyczne studenta, natomiast zmienny jest tylko sposób techniczny udzielania poprawnej odpowiedzi (użycie poprawnej formy lub odpowiedź wyboru). Być może lepszym rozwiązaniem jest pozostawienie wszędzie samej frazy *tipo de actividad*, tak jak to ma miejsce w niektórych opisach (zob. s. 183).

Ostatnią uwagą, która narzuca się w trakcie lektury tekstu rozprawy jest pytanie, czy i w jakim stopniu właśnie takie testy statystyczne (Kołmogorowa-Smirnowa, Shapiro-Wilka, Kruskala-Wallis) pozwalają podkreślić znaczenie wniosków kwantytatywnych w dydaktyce i akwizycji języków obcych. W rozprawie nie znajdziemy opisu technicznego takich testów oraz zasadności ich zastosowania w takich obszarach językoznawstwa, czy nauki w ogóle (np. test Friedmana, wartości testu W Kendalla (s. 127) czy rho Spearmana (s. 130) nie są łatwe do zinterpretowania bez wprowadzenia teoretycznego). Inaczej rzecz ujmując, między tekstem, który stanowi opis o charakterze dydaktycznym oraz gramatycznym a opisem czysto

statystycznym istnieje pewien dysonans stylistyczny, gdyż brak jest płynnego przejścia pomiędzy poziomami opisu. Ta uwaga ma według mnie zastosowanie bez względu na to, czy czytelnik potrafi trafnie zinterpretować użyte narzędzia statystyczne i wyniki ilościowe, czy nie.

Należy stwierdzić, iż technicznie rozprawa jest bardzo przejrzysta i dopracowana w każdej części, również tam, gdzie konieczne jest użycie zasobów graficznych. Praktycznym dodatkiem są aneksy z tekstami przeprowadzonych testów, do których czytelnik może w każdej chwili zaglądnąć, oraz spis wszystkich tabel i wykresów, co kolejny raz podkreśla rzetelność faktograficzną i dokładność metodologiczną Doktorantki.

Podsumowując, pragnę stwierdzić, iż mimo pewnych wątpliwości natury merytorycznej oraz drobnych błędów językowych, Autorkę rozprawy charakteryzuje wysokiej jakości warsztat językoznawczy i metodologia pracy, zwłaszcza na polu wszelkiego rodzaju analiz statystycznych, dydaktycznych oraz morfoskładniowych. Kompetencje Doktorantki, o których wspominam powyżej, w połączeniu z jej znajomością pokaźnej ilości metod statystycznych oraz teorii językoznawczych rokuje na dobrego badacza i wartościowe publikacje naukowe. W moim odczuciu, rozprawa, po drobnej obróbce edytorskiej powinna być opublikowana. Wartość naukowa wniosków opartych na wysokiej jakości badaniach empirycznych oraz wiele nowatorskich rozwiązań przyczynią się z pewnością do rozwoju badań nad nauczaniem i uczeniem się trybów i czasów języka hiszpańskiego w Polsce.

Stwierdzam, iż przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska *Análisis de errores en la adquisición de los modos indicativo y subjuntivo por estudiantes polacos de Español como Lengua Extranjera* zasługuje na najwyższą ocenę. Spełnia ona w zupełności kryteria stawiane ustawowo rozprawom doktorskim, zwracam się więc do Wysokiej Komisji Uniwersytetu Łódzkiego ds. Stopni Naukowych z dziedziny językoznawstwo o dopuszczenie mgr Agnieszki Kruszyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

